

แนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ของชุมชนทุ่งฟ้าฮ่าม อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

Textile Wisdom Development Guideline for Tourism Promotion of
Thong Fha Ham Community, Chiang Sean, Chiang Rai Province

อัชฌรา สโรบล¹

Atchara Sarobol

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาสิ่งทอของชุมชนทุ่งฟ้าฮ่าม อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และหาแนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาสิ่งทอของชุมชน เพื่อส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว รวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงคือ ผู้รู้ด้านภูมิปัญญา คนทอ จำนวน 6 คน ด้วยวิธีสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) อบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยใช้เทคนิคการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (Appreciation Influence Control: AIC) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

ผลวิจัยพบว่า สมาชิกกลุ่มทอผ้าที่เป็นกลุ่มเป้าหมายมีจำนวน 6 คน ทุกคนทอตลอดมาตั้งแต่เริ่มมีงานได้ เทคนิคที่ใช้คือ ชิดลาย ทอยกดอก มัดหมี ส่วนความหมายตลอดมา สมาชิกไม่มีใครทราบ บอกเพียงว่าสืบทอดจากคนเฒ่า คนแก่ กลุ่มได้พัฒนาองค์ความรู้จากการอบรมและเรียนรู้ด้วยตัวเอง ได้แก่ การจกแบบล้านนา อบรมย้อมสีธรรมชาติ ทอยกดอก มีการค้นหาหลายอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ โดยเชื่อมโยงจาก

¹ Department of Human Relation, Faculty of Humanities, Chiang Mai University,

เรื่องเล่าตำนาน ส่วนแนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาสิ่งทอควรมีการปรับปรุงเรื่องสีเป็น สีย้อมธรรมชาติและรูปแบบของผลิตภัณฑ์ควรมีความหลากหลาย สอดแทรก สัญลักษณ์ เหมาะเป็นของที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยว งานวิจัยยังพบว่ากลุ่มมีจุดแข็ง คือการมีส่วนร่วม แต่ด้านทักษะการออกแบบผลิตภัณฑ์ การนำเสนอสินค้า การประชาสัมพันธ์ ควรได้รับการปรับปรุงและพัฒนาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของ ชุมชน

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาสิ่งทอ / ส่งเสริมการท่องเที่ยว / การท่องเที่ยวของชุมชน

Abstract

This qualitative research aims at examining the textile wisdom of people in Thung Fha Ham Community, Chiang Sean, Chiang Rai Province and discovering how the textile wisdom could be extensively developed among community members in order to enhance tourism. The data was collected from the most targeted subjects, namely six textile wisdom experts and textile producers by means of focus group discussion, participant observation, workshops, Appreciation Influence Control technique, in-depth interviews and content analysis.

The results showed that all of the six subjects were able to weave traditional northeastern cloth using general weaving techniques called combined patterned weaving flowered-weaving and Mud Mee. It was found that nobody knew the underlying meaning of such a completed textile pattern being weaved as the wisdom was merely transferred from the old generation. They developed their textile weaving techniques such as northern Thai dipping technique, natural cloth-dyeing technique, and flowered-weaving technique

through workshops and self-study. In terms of the identity of the textile patterns, the traditional pattern was related to the myth. With regard to the textile wisdom development to promote Thung Fha Ham's tourism, it was recommended that the colors used for cloth-dyeing should come from nature, and the products themselves should be of a variety. The community logo should be placed which would make them worth souvenirs bought by tourists. Last but not least, it was found that the subjects fully participated in the product development but lacked creative product design and promotion. These skills should be improved in order to promote the community's tourism.

Keywords: Textile wisdom / Tourism promotion / community's tourism

ความเป็นมาของปัญหา

ประวัติศาสตร์การอพยพเคลื่อนย้ายของมนุษยชาติ (Human Migration) เกิดขึ้นและเป็นมาในอดีตถึงปัจจุบันจากทุกๆ ส่วนของโลก การเคลื่อนย้ายที่เป็นไปตามธรรมชาติ จากดินแดนแห่งหนึ่งไปสู่ดินแดนอุดมสมบูรณ์นั้น ไม่ค่อยจะเป็นปัญหา แต่ถ้าเป็นการอพยพที่ถูกผลักดัน ขับไล่อัน (Force Migration) ในพื้นที่สงคราม หรือมีการสู้รบระหว่างความขัดแย้งที่เขาไม่ได้เป็นผู้ก่อ ย่อมเป็นปัญหา สร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อพยพ ต้องเสี่ยงภัยย้ายถิ่นฐานที่คุ้นเคยไปสู่ความแปลกแยก สิ่งแวดล้อมใหม่ วัฒนธรรมใหม่ และ ชีวิตใหม่ ที่ต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของชีวิตและสมาชิกของชุมชน การอพยพย้ายถิ่น มองได้ทั้งทางบวกและทางลบ ในทางบวกนั้นอาจเป็นเรื่องของโอกาส มากกว่าปัญหาหรือความเดือดร้อน การปรับตัวย่อมนำไปสู่การแก้ปัญหาของชีวิตและสังคม ถ้าดินฟ้าอากาศและวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน การปรับตัวก็จะง่ายขึ้น

หมู่บ้านทุ่งฟ้าฮ่าม ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เป็นชุมชนที่มีประชากรอพยพมาจากจังหวัดทางภาคอีสาน เช่น จังหวัดขอนแก่น จังหวัดศรีสะเกษ

จังหวัดอุตรธานี จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น เนื่องจากการเวนคืนพื้นที่เพาะปลูกเพื่อสร้างเขื่อน และ เหตุผลทางเศรษฐกิจ และการย้ายตามญาติพี่น้องที่อพยพมาอยู่ก่อน ในช่วงประมาณปี พ.ศ.2504-2528 ประชากรสตรีกลุ่มหนึ่งของหมู่บ้านได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มทอผ้าเรียกว่า "กลุ่มทอผ้าทุ่งฟ้าฮ่าม" สตรีกลุ่มนี้ได้นำความรู้ที่ติดตัวมาจากอีสาน เป็นความรู้เรื่องการทอผ้าอย่างครบวงจร ตั้งแต่การปลูกฝ้าย การเก็บและการปั่นฝ้าย ผูกลายมัดย้อม (มัดหมี่) นำมาทอเป็นผืน ทั้งผ้าพื้น และผ้าลายยกดอก กล่าวได้ว่าสตรีเหล่านี้แม้จะต้องพลัดพรากจากถิ่นฐานบ้านเรือน ทรัพย์สิน ไร่นาที่นำติดตัวมาไม่ได้ แต่ประสบการณ์ความรู้ยังคงอยู่กับตัวเขาไม่สูญหายไปไหน การฟื้นฟูขึ้นใหม่ โดยการปลูกสร้างโรงเรือน สร้างหูก ทอผ้าอุปกรณ์ต่างๆ ขึ้น ด้วยความร่วมมือของฝ่ายชายในหมู่บ้าน เป็นอาคารทำงานและเป็นที่พักปะสนทนาการในบางโอกาส มีสมาชิกบริหารจัดการกันเอง กลายเป็นศูนย์กลางส่งเสริมอาชีพ และแหล่งเรียนรู้ของหมู่บ้านอีกจุดหนึ่ง

บ้านทุ่งฟ้าฮ่าม เป็นชุมชนหมู่ที่ 5 ในจำนวน 8 หมู่บ้าน อยู่ในการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลโยนก ปัจจุบันยกสถานะเป็นเทศบาล ตำบลโยนกอดีตแต่เดิมอยู่ในเขตการปกครองของตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงรายในปี.ศ.2528 ได้แยกการปกครองออกมาเป็นตำบลโยนกมีพื้นที่โดยรวมทั้งสิ้น 12,000 ไร่ มีขอบเขตการติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียงคือ ทิศเหนือติดกับตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน ทิศใต้ติดกับตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน ทิศตะวันออกติดแม่น้ำโขงกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และทิศตะวันตกติดกับตำบลป่าสัก อำเภอแม่จัน

ผู้วิจัยได้เลือกหมู่บ้านดังกล่าวนี้เป็นพื้นที่งานวิจัย เนื่องด้วยชุมชนทุ่งฟ้าฮ่าม มีบริบททางวัฒนธรรมและประวัติการอพยพ ย้ายถิ่นฐานที่สอดคล้องกับสิ่งที่กล่าวไว้ข้างต้นอย่างเป็นรูปธรรมนอกจากนี้ยังเป็นชุมชนที่มีแหล่งทรัพยากรที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวของอำเภอเชียงแสน มีหนองน้ำที่อุดมสมบูรณ์ และเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงราย ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการผสมผสานทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านการทอผ้าที่ชาวบ้านนำติดตัวมานั้น ได้มีการผสมผสานกับ

ภูมิปัญญาของล้านนาอย่างไร และสามารถนำไปสู่การส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวได้หรือไม่อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาสิ่งทอของชุมชนทุ่งฟ้าฮ่าม และเพื่อหาแนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาสิ่งทอของชุมชนทุ่งฟ้าฮ่ามเพื่อส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาแนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาสิ่งทอของชุมชนทุ่งฟ้าฮ่ามเพื่อส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว เป็นการศึกษาเพื่อรวบรวมข้อมูล องค์ความรู้ภูมิปัญญาสิ่งทอของชุมชนทุ่งฟ้าฮ่าม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนกระบวนการอัตลักษณ์ และหาแนวทางการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์

ขอบเขตประชากรและกลุ่มตัวอย่าง การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายที่เป็นสมาชิกของกลุ่มทอผ้าทุ่งฟ้าฮ่ามที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ที่มีองค์ความรู้ด้านการทอผ้าและเป็นผู้ทอผ้าจำนวน 6 คน จากสมาชิกทั้งหมด 50 คน

นิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมิปัญญาสิ่งทอ หมายถึง องค์ความรู้เกี่ยวกับผ้าทอดั้งเดิม ตำนาน ความเชื่อ ความหมาย ระบบการถ่ายทอด กระบวนการผลิตจนถึงรูปแบบของผลิตภัณฑ์

รูปแบบผลิตภัณฑ์ หมายถึง การผลิตผ้าทอลวดลายดั้งเดิมและการผลิตใหม่ การผสมผสานทั้งแบบอีสานและแบบล้านนา รวมทั้งการย้อม การคิดลวดลายขึ้นใหม่ การผสมผสานและดัดแปลงประยุกต์เป็นแบบใหม่

แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดวัฒนธรรมท้องถิ่นกับภูมิปัญญาสิ่งทอ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเสมือนเครื่องจรรโลงสังคมให้ดำรงอยู่และก้าวหน้าต่อมาได้อย่างมีดุลยภาพ ก่อให้เกิด

เอกลักษณ์อย่างมีศักดิ์ศรี เสริมสร้างความเชื่อมั่นและภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของกลุ่มคนและกลายเป็นต้นทุนเกื้อกูลให้เกิดการสร้างขึ้นมาใหม่ ผลดีใหม่ และซ้ำทวนจากชิ้นงานเดิม จนกลายเป็นรากเหง้าแห่งวิถีชีวิตที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดมาให้ในรูปลักษณะขององค์ความรู้ ผ้าทอพื้นบ้านที่มีกระบวนการผลิตตามวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นองค์รวมของวิถีคิด คุณค่า และอุดมการณ์ของชุมชนที่สร้างสรรค์และสะสมขึ้นมาในความพยายามที่จะแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นชุมชน หรือความเป็นมนุษย์ที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม และธรรมชาติภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกัน ในลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอด การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ ตลอดจนการใช้ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น ดังนั้นผ้าที่มีการสืบทอดกันมาช้านานได้มีการผลิตใหม่ โดยการนำวัฒนธรรมจากภายนอก หรือดัดแปลงจากที่มีอยู่ในชุมชน หรือการนำลวดลายจากชุมชนอื่นมาผสมผสานกับลวดลายเดิม แต่อย่างไรก็ตามชุมชนเองก็ได้พยายามรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่นดั้งเดิมไว้ไม่ให้เกิดเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก หรือการนำผ้าลวดลายดั้งเดิมมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับประโยชน์การใช้งานได้กว้างขวางขึ้น (Sarobol, 2006)

Wontong (2007) ได้กล่าวถึงลวดลายของผ้าทอมือที่มีเอกลักษณ์ในแต่ละภูมิภาคคือ ภาคเหนือแถบล้านนา ได้แก่ จังหวัดเชียงราย พะเยา ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะกลุ่มชนโยนกหรือไทยยวน ที่เป็นกลุ่มส่วนใหญ่ในภาคเหนือ นิยมการทอแบบจก วัสดุที่ใช้คือ ผ้าฝ้าย ส่วนการทอผ้าไหมยกดอกและชิ้นใหม่ต่อตีนจก สืบต้นทอ รู้จักกันในหมู่เจ้านายชั้นสูงในภาคเหนือ ซึ่งขายในหมู่บ้านบางแห่งของจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ในขณะที่ไทยลาว ซึ่งมีหลายเผ่าพันธุ์ เช่น พวน ไช่หรือภูไท ครั้ง ลาวเวียง ลาวเงี้ยว ลาวที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในช่วงต่างๆ ของประวัติศาสตร์ ซึ่งนิยมทอด้วยเทคนิคแบบตีนจกและซิด สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายลาวมีวัฒนธรรมการทอผ้าสืบทอดกันมาช้านานลักษณะลวดลายการทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองในการทอผ้ามัดหมี่ ซิด และแพรวา

ผ้าทออีสาน

Boonsener (2005) ได้กล่าวถึงผ้าทอไทยอีสานและเทคนิคการทอผ้าของชาวไทยอีสานแบ่งออกเป็น 6 ประเภท ดังนี้

1. ผ้าพื้น เป็นผ้าที่ทอเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าตลอดทั้งผืน บางครั้งผ้าทออาจจะทอเป็นเส้นตารางต่างสีลายเส้นเป็นริ้วหรือตารางหมากรุกก็ได้

2. ผ้ามัดหมี่ เป็นผ้าที่ได้มาจากการย้อมสีโดยการมัดย้อม คือจะมัดเส้นไหมในส่วนที่ไม่ต้องการให้ติดสีด้วยเชือกฟาง ซึ่งการมัดหมี่สามารถทำได้ในลักษณะทั้งที่เป็นมัดหมี่เส้นพุ่ง หรือมัดหมี่เส้นยืนหรือมัดหมี่ทั้งเส้นพุ่งหรือเส้นยืน ผ้ามัดหมี่จึงเป็นผ้าที่ทอด้วยทักษะความสามารถสูงตลอดกระบวนการผลิต ซึ่งนิยมกันมากที่สุดในชุมชนชาวไทยลาว

3. ผ้าขิด เป็นผ้าทอแบบเก็บขิดซึ่งเป็นเทคนิคการทอที่จะใช้การเก็บยกเส้นยืนโดยการนับเส้นยืนแล้วเก็บยกตามลักษณะลวดลายที่ต้องการในแต่ละแถว

4. ผ้าจก เป็นผ้าที่ใช้วิธีการแบบเดียวกับผ้าขิดแต่มีความยุ่งยากซับซ้อนกว่า เป็นผ้าที่เน้นให้เกิดความสวยงามทั้งสีเส้นและสวยงามมากกว่าผ้าขิด โดยผ้าจกนั้นจะมีสีของแต่ละลายในแถวเดียวกันแตกต่างกัน และสามารถสอสีภายในแต่ละลายได้ตามความต้องการ ซึ่งในผ้าขิดจะเป็นสีเดียวกันและภายในแต่ละลายก็เป็นสีเดียวกัน

5. ผ้ามุก หรือชินมุก บางครั้งเรียกว่า ผ้ายกมุก เป็นผ้าที่ใช้วิธีการทอแบบผ้าขิดและผ้าจกผสมกันบางครั้งอาจจะมีมัดหมี่ผสมในผืนเดียวกัน

6. ผ้าไหมควบ หรือ ผ้ามับมาย เป็นผ้าที่ทอด้วยการนำใยไหม 2 เส้นมาควบกัน

ผ้าทอล้านนา

Buraphajataka (2010) ได้เขียนไว้ว่า ผ้าทอไทล้านนา มีทั้งผ้าที่ทำขึ้นเป็นเครื่องแต่งกาย และเครื่องใช้ต่างๆ ในส่วนของผ้าทอที่เป็นเครื่องแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ล้านนา ได้แก่ ผ้าทอที่เป็นชิ้น โดยมีผลงานผ้าทอที่เป็นที่รู้จักกันมากคือ ผ้าชิ้นตีนจกของอำเภอแม่แจ่ม และจากการศึกษาของ Sarobol and Sukuntamala (2015) พบว่า

คนไทยวนสมัยอพยพจากเมืองเชียงแสนและกระจายเข้าไปอยู่ตามตัวเมืองต่างๆ เช่น อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่, อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์, อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ซึ่งจะเรียกตนเองว่าคนเมือง มีการดำเนินชีวิตตามวิถีชาวพุทธ ชาวไทยวนมีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ เชื่อเรื่องเวทดา เทพทั้งหลาย ผ้าไทยวนมีกรรมวิธีการผลิตที่มีความละเอียดอ่อน โดยใช้เทคนิค การจัก การยกมุก ปั่นโก เกาะลั้ง และการมัดถ่าน อีกทั้งยังมีบันทึกของ Curtis (1903) ที่ได้เดินทางเข้าภาคเหนือของประเทศไทยระหว่างปีพ.ศ.2438-2442 ได้เขียนหนังสือชื่อ “The Laos of North Siam” (Curtis เรียกสตรีไทยวนว่าลาว) ได้กล่าวถึงการแต่งกายด้วยผ้าชิ้นของชาวไทยวนในล้านนาด้วยความชื่นชมว่าสวยและสง่างาม

แนวคิดการมีส่วนร่วม

Gatesuwan (2010) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็นลักษณะที่ประชาชนหรือพลเมืองเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะและกิจกรรมของรัฐบาล โดยมีจิตอาสาเพื่อแสวงหาความหมายของชีวิตในชุมชน ผลักดันนโยบายและแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ในชุมชน ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่มากกว่าการเลือกตั้งทั่วไป ตัวอย่างเช่น การจัดการน้ำ ป่าไม้ ทรัพยากรธรรมชาติ ชยะ สิ่งสาธารณูปโภค สาธารณูปการ แก้ไขปัญหาภัยพิบัติ สุขภาพ หรือปัญหาเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน ซึ่งอาจแบ่งได้หลายระดับและหลายประเภทตั้งแต่บอกกล่าว รับฟัง เข้าร่วมแก้ปัญหา และพัฒนาข้อตกลง ตามลำดับ

แนวคิดว่าด้วยความเป็นอัตลักษณ์

Fuengfuusakul (2003) ได้กล่าวถึงอัตลักษณ์ว่าเป็นผลของปฏิสัมพันธ์ของสังคม โดยที่คนหรือกลุ่มคนมีการสร้างพื้นที่ของตัวเองให้สามารถยืนอยู่ได้ภายใต้ความแปลกแยก และความรู้สึกนี้มีได้จำกัดขอบเขต ขึ้นอยู่กับตัวแปรทางสังคมต่างๆ เช่น กลุ่มอายุ เพศ อาชีพ ชนชั้นทางสังคม กลุ่มชาติพันธุ์ ตัวแปรเหล่านี้คือมิติต่างๆ ที่ปัจเจกนิยามอัตลักษณ์ของตนในกระบวนการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น และจากการศึกษาของ Santasombat (2000) ได้กล่าวไว้ถึงสิ่งที่เป็นจุดเด่น หรือเป็นอัตลักษณ์ของคนไท เช่น

ไทลื้อ ไทพวน เป็นต้น ในปัจจุบันคือการแต่งกายของผู้หญิงไท ถึงแม้ว่าสาววัยรุ่นชาวไทจะนิยมสวมเสื้อยืด กางเกงยีนส์และรองเท้าส้นสูงตามอย่างแฟชั่นชาวจีน แต่เมื่อแต่งงานสาวไททุกคนจะหันมาแต่งชุดผ้าไหมมัดหมี่ สวมเสื้ออกแตก เก้าฝอย มีผ้าสี่ศอกคาดผม เป็นสัญลักษณ์ของสตรีที่แต่งงานแล้ว

แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์กำลังจะกลายเป็นรูปแบบเศรษฐกิจครอบงำของศตวรรษที่ 21 คำว่า เศรษฐกิจ (Economy) ถูกนิยามในลักษณะเกี่ยวกับระบบการผลิต แลกเปลี่ยน บริโภคสินค้าและบริการ ส่วนความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) คือ ศักยภาพในการสร้างสิ่งแปลกใหม่ ซึ่งหมายถึงการผลิตโดยคนๆ หนึ่ง หรือมากกว่าหนึ่งคนที่มีความคิดและการประดิษฐ์คิดค้นที่เป็นส่วนตัว เป็นต้นแบบที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน และมีความหมายสำคัญ เป็นความคิด ความถนัดที่สร้างสิ่งใหม่ขึ้นมาจากความว่างเปล่า หรือการปรับปรุงจากสิ่งที่มีอยู่แล้วจนเกิดลักษณะใหม่ ดังนั้น เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) จึงประกอบด้วย การซื้อขายผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ การซื้อขายอาจมีมูลค่าสองอย่างที่เสริมกันและกัน นั่นคือ ทรัพย์สินทางปัญญาที่จับต้องไม่ได้กับมูลค่าทางกายภาพ (Howskins, 2009)

แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาซึ่งเป็นช่วงของกระแสท้องถิ่นนิยม ที่มุ่งเน้นให้มีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นและให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชนท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในขณะเดียวกันก็เกิดประโยชน์แก่เศรษฐกิจชุมชนของคนในท้องถิ่นด้วย ดังนั้นชุมชนจึงเข้ามามีบทบาทในการจัดการท่องเที่ยวโดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการหรือที่เรียกว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งในเชิงปฏิบัติการการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเป็นทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของ

ชุมชนมาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม (Sarobol, 2015)

กรอบแนวความคิด

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเพื่อรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาสิ่งทอของชุมชนทุ่งฟ้าฮ่าม และหาแนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาสิ่งทอของชุมชนทุ่งฟ้าฮ่ามเพื่อส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว โดยผ่านการถ่ายทอดบอกเล่าองค์ความรู้จากสมาชิกกลุ่มทอผ้าทุ่งฟ้าฮ่าม ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ที่ประกอบด้วย ประวัติการย้ายถิ่นฐาน การบอกเล่าตำนานของลวดลาย การสืบทอดองค์ความรู้ เทคนิควิธีการกระบวนการทอลวดลาย การพัฒนาองค์ความรู้และกระบวนการหาอัตลักษณ์ และแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวเพื่อให้กลุ่มนำเป็นแนวทางการพัฒนา

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์และเจาะจงเก็บจากกลุ่มเป้าหมายจำนวน 6 คน ซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มทอผ้าทุ่งฟ้าฮ่ามที่เป็นทั้งผู้รู้และผู้ทอ ใช้วิธีการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) การสังเกตพฤติกรรมอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) อบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การวางแผนแบบมีส่วนร่วม (Appreciation Influence Control: AIC) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการทบทวนเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง นำข้อมูลที่ได้มาเชื่อมโยงเพื่อวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการศึกษา

จากการศึกษา พบว่าชุมชนบ้านทุ่งฟ้าฮ่ามมีสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบมีหนองน้ำสำคัญหลายแห่งเหมาะสำหรับการทำการเกษตร มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 4,652 ไร่ มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 136 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยอีสานและ

มีประชากรชาวพื้นเมืองภาคเหนือมาอาศัยรวมอยู่ด้วย โดยได้มีการปรับตัวร่วมกับชาวพื้นเมืองภาคเหนือ ทั้งนี้อัตลักษณ์ความเป็นอีสานได้ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ประเด็นที่สะท้อนถึงความเป็นชาวอีสานจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนพบว่า คนอีสานที่ไม่ว่าจะโยกย้ายถิ่นฐานจากภาคอีสานไปอยู่แห่งหนใดก็ตาม เช่นบ้านทุ่งฟ้าฮ่าม สิ่งที่จะยังคงพบเห็นอยู่นั้นคือภาษาพูด อาหาร และความเชื่อที่เรียกกันว่า “ฮีต 12 คอง 14” ซึ่งจะติดตัวอยู่กับชาวอีสานไปตลอด แม้จะไม่พบบ้านเรือนและการแต่งกายแบบอีสานที่ชัดเจน แต่ยังมีกลุ่มทอผ้าอีสานที่สืบสานภูมิปัญญาเอาไว้และมีการจัดกิจกรรมในแต่ละเดือนของชุมชนบ้านทุ่งฟ้าฮ่าม โดยจำแนกผลการศึกษออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

1. ความเป็นมาของกลุ่มและการจัดการกลุ่ม

จากการสนทนากลุ่มร่วมกับสมาชิกของกลุ่มทอผ้าทุ่งฟ้าฮ่าม พบว่า กลุ่มทอผ้าชุมชนบ้านทุ่งฟ้าฮ่าม เกิดขึ้นในช่วงปีพ.ศ.2546 เมื่อว่างเว้นจากการทำนาก็จะทอผ้าเอาไว้ใช้เองในครัวเรือนและบางส่วนนำไปขายเป็นรายได้เสริม จึงรวมตัวกันมีผู้สนใจร่วมเป็นสมาชิกกว่า 50 คน ลงหุ้นกันเริ่มต้นคนละ 20 บาท จัดตั้งเป็นกลุ่ม ทอผ้า และเลือกตั้งคณะกรรมการขึ้นมาบริหารจำนวน 9 คน ซึ่งในช่วงแรกๆ ชาวบ้านได้มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันแต่เนื่องจากการกระตุ้นผลผลิตทางการเกษตรจำนวนมากในตลาดส่งออกทำให้ชาวบ้านมีการใช้สารเคมีมากขึ้นจึงมีผลต่อการปลูกหม่อน ชาวบ้านจึงหันมาใช้เส้นฝ้ายสำเร็จรูปแทน ส่วนอุปกรณ์การทอผ้าได้รวบรวมมาจากแต่ละครัวเรือน และขอรับความช่วยเหลือด้านงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลโยนกในด้านเงินทุนและสร้างอาคารกลุ่มทอผ้าบริเวณหอประชุมประจำหมู่บ้าน

จากการสนทนากลุ่มในประเด็นการบริหารจัดการกลุ่ม พบว่า ส่วนใหญ่ประธานกลุ่มทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน และมีบทบาทหน้าที่ในชุมชนหลายอย่าง ส่วนด้านการจัดการด้านการเงิน สมาชิกมีการบริหารจัดการแบบง่ายๆ ลักษณะเป็นแบบพูดคุยตกลงกันโดยไม่มีหลักการ สมาชิกกลุ่มจึงปรึกษาร่วมกันกับผู้วิจัยและสรุปร่วมกันว่าราคาของผลิตภัณฑ์เมื่อคิดต้นทุนแล้วต้องบวกกำไรอีก ร้อยละ 20 ด้านของรูปแบบผลิตภัณฑ์ พบว่า ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มส่วนใหญ่มีการผลิตเป็นผ้าผืนใหญ่ สามารถ

นำไปตัดชุดสตรีได้ 1 ชุด โดยครึ่งหนึ่งของผืนผ้าเป็นสีพื้น อีกครึ่งหนึ่งเป็นลวดลาย ยกดอก ราคาค่อนข้างสูง และการให้สียังไม่เป็นที่นิยมมีสีสดขนาด โอกาสใช้น้อย ใช้เวลานานในการทอ

2. องค์ความรู้และกระบวนการสืบทอด

จากการสนทนากลุ่มย่อย พบว่า สมาชิกของกลุ่มทอผ้า มีคนทอผ้าจำนวน 6 คน ซึ่งแต่ละคนมีความสามารถในการทอผ้าตั้งแต่การปั่นฝ้าย การทอผ้า การทอผ้า การสืบทอดขึ้นที่ทอผ้า การทอลวดลายต่างๆ ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนอีสาน เช่น การทอลายเป็นรูปต่างๆ การทอยกดอก ส่วนการทอแบบเทคนิคการมัดหมี่ มีสมาชิกที่เป็นผู้ทอทำเป็นคนเดียว ส่วนเรื่องความหมายของลวดลายนั้น ไม่มีใครทราบความหมาย ซึ่งสมาชิกกลุ่มที่มีอายุ 73 ปี ก็ยังไม่ทราบความหมายประวัติของลวดลายเลยบอกเพียงแต่ว่าคนเฒ่าคนแก่บอกว่าลายอะไรก็รู้จักว่าเป็นลายนั้น เช่น ลายดอกแก้ว ส่วนองค์ความรู้ที่ได้พัฒนาขึ้นมาเองภายหลัง จากการสนทนากลุ่มพบว่าพี่สมหวัง แพงน้อย ได้ฝึกการจกผ้าโดยซื้อผ้าจกแล้วแกะลายลงในกระดาษกราฟแล้วฝึกการจกผ้า แกะลายผ้าหน้าไหลของน่าน เคยมีครูจากการศึกษาอิสระ (กศน.) มาสอนการทอยกดอก การจกผ้า การเก็บ สอนย้อมสีธรรมชาติ และนอกจากนี้มีการแกะลายจากผ้าที่ลูกค้านำมาสั่งให้ทอ

รูปที่ 1 ลายขีด

รูปที่ 2 ลายมัดหมี่

ที่มา ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มทอผ้าทุ่งฟ้าข้าม

รูปที่ 3 ลายยกดอก

รูปที่ 4 ผ้าจก

ที่มา ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มทอผ้าทุ่งฟ้าสาม

3. การค้นหาอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์

จากการสนทนากลุ่ม และระดมความคิดเพื่อการค้นหาอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม ซึ่งทางกลุ่มมีความต้องการ และต้องการมีสัญลักษณ์ของกลุ่ม ทั้งนี้ในช่วงแรก สมาชิกกลุ่มได้นำชื่อตำบลโยนกมาเป็นชื่อลายของกลุ่ม ซึ่งลายโยนกจะเป็นการเรียกรวมชื่อลายที่มีทั้งหมด เช่น ลายนก ลายเต่า ลายหงส์ ลายม้า ลายช้าง ลายปลา และที่ มีนก มีปลา เพราะบ้านทุ่งฟ้าสามมีทะเลสาบ มีนกเปิดน้ำ ซึ่งการทอเป็นการทอยกดอก เป็นลวดลายต่างๆ จึงเชิญผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์ด้านศิลปะและการออกแบบ ลวดลายผ้า ได้ให้แนวคิดกับกลุ่มทอผ้าทุ่งฟ้าสาม ในการหาสัญลักษณ์ของกลุ่มโดย พิจารณาดูว่ากลุ่มเคยมีอะไรมาแต่อดีตแล้วมันขาดหายไป หรือตอนนี้มีอะไรที่ยังขาด ไปบ้าง แล้วไม่ควรให้คนภายนอกมากำหนดความเป็นตัวตนให้ กลุ่มต้องคิดเองทำเอง สิ่งนั้นจะมีคุณค่า มีศักดิ์ศรีมากกว่าที่ให้คนที่มาจากภายนอกกำหนดให้ โดยเอาเรื่อง เล่าที่เกี่ยวข้องกับบริบท วิถีชีวิตมีมาแต่ก่อน แล้วมันขาดหายไปและเป็นสิ่งที่เป็นความ ภาคภูมิใจของชาวบ้านหรืออาจเป็นการผสมผสานต่างวัฒนธรรมกัน หรือสัญลักษณ์ อาจจะไม่ใช่ลวดลายก็ได้ อาจเป็นการใช้เส้นด้ายย้อมสีธรรมชาติที่ใช้วัตถุดิบที่มีทาง ธรรมชาติในท้องถิ่น แล้วทำได้สวยกว่าที่อื่น มีมาตรฐาน ซึ่งผ้าสีธรรมชาติกำลังอยู่ใน กระแสนิยมของตลาด หรือ อาจเป็นการสร้างอัตลักษณ์จากตำนานของชุมชนที่มีเรื่อง เล่าสืบทอดกันมา ซึ่งจากการบอกเล่าของสมาชิกกลุ่มที่เป็นผู้บอกเล่าที่ทุ่งฟ้าสามมีเรื่อง เล่า ตำนานเช่นกัน ดังนั้นสมาชิกกลุ่มได้ระดมความคิดและตกลงร่วมกันว่าชุมชน

ทุ่งฟ้าฮ่ามมีหนองน้ำ มีนกกเปิดน้ำ มีปลา ควรเลือกลายสัญลักษณ์ที่สอดคล้องเข้ากับบริบทของชุมชนโดยนำลายที่มีอยู่มาดัดแปลงและนำลายปลากับนกหันหน้าเข้าหากันแล้วให้ความหมาย ซึ่งหมายถึงความสามัคคี โดยทดลองทอเป็นผ้าคลุมไหล่ และผ้าถุง และยังทอดัดแปลงเป็นลวดลายอื่น เช่น ช้าง เต่า เป็นต้น

รูปที่ 5 ลายนกหันหน้าชนกัน

รูปที่ 6 ลายปลา

รูปที่ 7 ลายปลา, นกหันหน้าชนกัน

รูปที่ 8 ลายปลา, ช้าง, นกหันหน้าชนกัน

ที่มา ผ้าทอลวดลายสัญลักษณ์ของกลุ่มทอผ้าทุ่งฟ้าฮ่าม

4. แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

สมาชิกได้ร่วมสนทนากลุ่มกับผู้วิจัยเสนอความคิดเห็นร่วมกันว่า สีของผลิตภัณฑ์มีสีสดุดาด ตกกลงร่วมกันว่าจะทดลองย้อมสีจากวัสดุธรรมชาติกันโดยใช้วัสดุที่หาได้ในชุมชน ปัญหาที่พบจากการย้อมสีธรรมชาติของชาวบ้าน คือ อุปกรณ์ที่ใช้ในการย้อมเป็นหม้ออลูมิเนียม ยังไม่มีการชั่งตวงวัตถุดิบ ปริมาณน้ำที่ใช้ และการควบคุมความร้อน อีกทั้งขั้นตอนการย้อมกับการใช้น้ำต่างยังไม่ถูกต้อง ผู้ทรงคุณวุฒิ ได้ให้แนวคิดว่า

การใช้สี่ล้อมธรรมชาตินั้นไม่จำเป็นว่าทุกคนต้องทำเป็นอาจจะคนหรือสองคนก็ได้ที่ทำจนชำนาญ จะได้ควบคุมมาตรฐานได้แล้วอาจจะเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่ม จากการสังเกตยังพบว่า สมาชิกถึงแม้ว่าจะมีผู้สูงอายุ แต่มีจิตใจที่ตื่นตัวไม่ย่อท้อ และการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับดีมาก พร้อมทั้งจะพัฒนาโดยไม่เอาเงินเป็นตัวตั้ง ด้านทักษะการทอของสมาชิกมีทักษะการทอดี มีความสามารถหลากหลาย

ส่วนรูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่จะพัฒนาเป็นของที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยว ได้สนทนาร่วมกันแล้วเห็นว่า ควรเป็นการผลิตผลิตภัณฑ์ที่ชิ้นไม่ใหญ่ ราคาไม่สูงมาก และควรมีการสอดแทรกสัญลักษณ์ของกลุ่มทุ่งฟ้าอำมลงไป ผลิตภัณฑ์ที่มีหลากหลายรูปแบบ สิ่งที่ต้องปรับปรุง ได้แก่ หาทีแขวนผลิตภัณฑ์เพื่อให้เห็นสินค้าอย่างทั่วถึง และวิธีการนำเสนอผลิตภัณฑ์เช่น การพับผ้าเพื่อการบรรจุเพื่อให้สินค้าดูมีมูลค่าเพิ่มและบรรจุภัณฑ์ที่กระตุ้นการขายได้มากขึ้น

สรุปและอภิปรายผล

“กลุ่มทอผ้าทุ่งฟ้าอำม” โดยสมาชิกร่วมกันมีปัญญาท้องถิ่นที่ติดตัวมาจากอีสาน เป็นองค์ความรู้การทอผ้าอย่างครบวงจร ตั้งแต่การปั่นฝ้าย ผูกลายมัดย้อม นำมาทอเป็นผืน ทั้งผ้าพื้น และผ้าลายยกดอก กล่าวได้ว่าสตรีเหล่านี้แม้จะต้องพลัดพรากจากถิ่นฐานบ้านเรือน ทรัพย์สิน ไร่นาที่นำติดตัวมาไม่ได้ แต่ประสบการณ์ความรู้ยังคงอยู่กับตัวไม่สูญหายไปไหน การฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ โดยการปลูกสร้างโรงเรียน สร้างหูกทอผ้า อุปกรณ์ต่างๆ ขึ้น ด้วยความร่วมมือของฝ่ายชายในหมู่บ้าน เป็นอาคารทำงานของกลุ่ม และเป็นที่พบปะนัดหมายกันในบางโอกาส มีสมาชิกบริหารจัดการกันเอง กลายเป็นศูนย์กลางส่งเสริมอาชีพ และแหล่งเรียนรู้ของหมู่บ้านอีกจุดหนึ่ง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะ เป็นของภาคเหนือ อีสาน มีความแตกต่างเหลื่อมกันด้านเพียงเล็กน้อย ดังนั้น การปรับตัวของชุมชนทุ่งฟ้าอำมจึงไม่มีความแปลกแยกมากนัก ที่จะนำองค์ความรู้เรื่องการทอผ้าของตนจากอีสานปรับเข้ากับการค้าด้านนา ซึ่งถ้าวิเคราะห์ในด้านการผลิตผลงานทางวัฒนธรรม

มีความใกล้เคียงกัน จึงทำให้ผ้าของบ้านทุ่งฟ้าฮ่ามมีลักษณะพิเศษ มีทั้ง ขิด จก ยกดอก ทอมัดหมี่ อีกทั้งจากคำกล่าวของช่างทอต่างก็บอกว่า เรื่องการทอและลวดลาย ไม่มีปัญหา ทั้งเทคนิคและลวดลาย มีความคล้ายใกล้เคียงกัน ที่แตกต่างกันสมาชิกกำลังศึกษาเรียนรู้อยู่ เช่นการจกผ้า การทอผ้าน้ำไหลของนาน แต่สิ่งที่กลุ่มจะต้องตั้งคำถามต่อไปคือ อะไรเป็นจุดขาย กลุ่มเป้าหมายเป็นใคร “เอกลักษณ์” อยู่ที่ไหน ต้องสร้างเอกลักษณ์หรือไม่ ในขณะที่เดียวกันเรากำลังอยู่กับโลกแห่งการสร้าง “นวัตกรรม” และ นวัตกรรมทั้งหลายเกิดขึ้นจากความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้นนวัตกรรมจึงเป็นกระบวนการที่ไปพร้อมกับความสร้างสรรค์

ดังนั้นการย้อมผ้าสีธรรมชาติอาจไม่ใช่นวัตกรรม แต่อาจเป็นทางเลือก (Alternative) ผู้บริโภคเป็นกลุ่มทางเลือก ที่มีจิตสำนึก ต่อธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เป็นกลุ่มเป้าหมายที่มีรสนิยม ตระหนักต่อสุขภาพและอนามัย การย้อมสีธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างกระแสนิยมธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรม ไม่มีรายงานใดๆ ที่สารเคมีจะไม่สร้างผลกระทบต่อชีวิต สิ่งแวดล้อมและต่อโลก ย้อมสารเคมีต้องพึ่งพาทายนอก (นำเข้า) เปลี่ยนไปตามกระแส การย้อมธรรมชาติ เป็นการพึ่งพาตนเอง ยั่งยืน ทั้งนี้มีหน่วยงานภาครัฐ และสถาบันการศึกษาได้เข้าไปศึกษาวิจัย ให้การแนะนำความรู้เพิ่มเติมแก่สมาชิก ผู้ทอ ตลอดจนเทคนิคย้อมสีธรรมชาติที่เป็นกระแสนิยมในปัจจุบัน ได้ทดลองนำความรู้เกี่ยวกับการทดลองเทคนิคใหม่ โดยใช้วัตถุดิบธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่น เปลือกไม้ ใบไม้บางชนิด นำมาย้อมตามกระบวนการย้อมสี เกิดเป็นแนวคิดใหม่ในการผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือที่มีการพัฒนาสู่นวัตกรรมใหม่อย่างเป็นไปได้ในอนาคต

การศึกษาครั้งนี้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลกับสมาชิกกลุ่มทอผ้าที่เป็นผู้ทอและผู้รู้ โดยวิธีการประชุมกลุ่มย่อย สัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตพฤติกรรมแบบมีส่วนร่วม การวิเคราะห์และการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (AIC) และอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ ดังนี้

ด้านความเป็นมาของกลุ่มและการจัดการกลุ่ม จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม พบว่า เริ่มแรกกลุ่มทอผ้าทุ่งฟ้าฮ่ามมีการลงหุ้นกันเอง ต่างคนต่างทอ โดยใช้ฝ้ายสำเร็จ ไม่มีการแบ่งงาน ที่ทำการของกลุ่มใช้พื้นที่บ้านของช่างทอคนหนึ่งให้เป็นสถานที่บริหารจัดการกลุ่มตามความต้องการของกลุ่ม ความเห็นชอบของกลุ่ม

ด้านองค์ความรู้และกระบวนการสืบทอด จากการสนทนากลุ่มย่อยและการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่าสมาชิกทุกคนมีความรู้และทักษะการทอผ้า ทุกคนสามารถทอ ลวดลายดั้งเดิมของอีสานได้ซึ่งทักษะการทอโดยทั่วไปคือการขิดลายเป็นรูปต่างๆ หรือการทอยกดอกโดยได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมา ส่วนเรื่องความหมายและประวัติของลวดลายนั้นสมาชิกไม่มีใครทราบ นอกจากนี้ยังมีองค์ความรู้ที่ได้พัฒนาขึ้นมาจากการฝึกอบรมและฝึกเรียนรู้เองได้แก่ ฝึกการจกผ้าโดยการแกะลายจากผ้าลงในกระดาษกราฟแล้วฝึกทอจกตามลายที่แกะมา การอบรมย่อมสืบจากธรรมชาติ

ด้านการค้นหาอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ จากการศึกษาจากกระบวนการวางแผนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยใช้เทคนิค AIC โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติ กล่าวคือ ขั้นตอนการเตรียมชุมชน ขั้นประชุมวางแผนการปฏิบัติการค้นหาอัตลักษณ์ ขั้นของการมอบหมายผู้รับผิดชอบในแต่ละกิจกรรม สรุปได้ว่า แนวทางของรูปแบบสัญลักษณ์ที่สามารถสอดแทรกในลวดลายผลิตภัณฑ์ผ้าทอของกลุ่มทอผ้าบ้านทุ่งฟ้าฮ่ามได้ ดังนี้

1. ลายงู ลายนก ลายช้าง ลายปลา ซึ่งเชื่อมโยงกับตำนานเกี่ยวกับสัตว์สี่สหายที่เป็นเพื่อนกัน
2. ลายเต่ากับหงส์ ซึ่งเชื่อมโยงกับตำนาน หงส์สองตัวหามเต่าไปเที่ยว
3. ลายปลากับนกเป็ดน้ำ โดยเชื่อมโยงกับบริบทของชุมชนที่อยู่ ณ ตำบลเวียงหนองล่องที่มีหนองน้ำและมีปลากับนกเป็ดน้ำ

ผลจากงานวิจัยดังกล่าวมีความสอดคล้องกับ Sarobol (2015) ศึกษาพบว่า การกำหนดรูปแบบของเสื้อผ้าและสัญลักษณ์ของชุมชนบ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนแม่กำปองได้ร่วมกันและตกลง ใช้ดอกกำปองเป็นสัญลักษณ์ของชุมชนโดยเชื่อมโยงว่าชื่อดอกไม้คือดอกกำปองที่มีในชุมชนแล้วมีชื่อเหมือนกับชุมชน

เช่นเดียวกับชุมชนบ้านป่าเมี่ยง จังหวัดลำปาง และชุมชนบ้านท่ากู่ จังหวัดลำพูนที่ใช้ดอกเมี่ยงและข้าวโพดที่เป็นพืชที่ปลูกมากในชุมชนเป็นสัญลักษณ์ และเช่นเดียวกับชุมชนบ้านป่าปู้ ตำบลผาบ่อง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่ตกลงร่วมกันใช้ลวดลายเกอแปะผลอย เป็นสัญลักษณ์ของชุมชนโดยเชื่อมโยงกับความเชื่อของความหมายของลวดลายที่หมายถึงความเป็นสิริมงคล

ด้านแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว จากการศึกษาโดยการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เชิงลึกสรุปได้ว่า ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มควรมีการปรับปรุงเรื่องสี โดยใช้สีที่ย้อมจากวัสดุธรรมชาติและสามารถใช้เป็นสัญลักษณ์หรือ อัตลักษณ์ของกลุ่มได้ ส่วนรูปแบบสินค้าและผลิตภัณฑ์ของกลุ่มควรผลิตได้หลากหลาย ขึ้นของผลิตภัณฑ์ไม่ต้องมีขนาดใหญ่แต่มีการสอดแทรกสัญลักษณ์ตกแต่งเข้าไป ราคาไม่สูงมาก เพื่อเหมาะสำหรับเป็นของที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยวที่จะซื้อได้หลายชิ้น และสามารถจำหน่ายได้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Sarobol (2013) พบว่า ผลิตภัณฑ์ชุมชนของชนเผ่าคะฉิ่นที่บ้านหนองเขียว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านผลิตผ้าทอเป็นผ้าถุงและถุงย่าม และมีลวดลายซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่า ซึ่งจากการเข้าอบรมเชิงปฏิบัติการกับวิทยากรจากประเทศญี่ปุ่น คือ Prof. Wada Tatsuya วิทยากรได้แนะนำให้ผลิตผลิตภัณฑ์ที่ขึ้นแล้กลงแทนที่จะผลิตเป็นถุงย่าม เช่นกระเป๋าถือ กระเป๋าใส่มือถือ หรือกระเป๋าเอนกประสงค์ แล้วถอดลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของคะฉิ่นบางส่วนที่ไม่ยากมาประดับตกแต่ง และใช้สีที่ย้อมจากธรรมชาติเพื่อลดความขูดขีดของสีลงจะทำให้ผลิตภัณฑ์น่าใช้มากขึ้น

ข้อค้นพบใหม่จากงานวิจัย

จากงานวิจัยพบว่า สมาชิกกลุ่มทอผ้าทุ่งฟ้าฮ่ามมีความร่วมมือร่วมใจในการพัฒนา กลุ่ม มีความอดทน มีการปรับตัว มีองค์ความรู้ด้านกระบวนการทอผ้า เทคนิคการทอลวดลายต่างๆ ทั้งลวดลายดั้งเดิมและมีทักษะสามารถสร้างลวดลายใหม่ได้ โดยการผสมผสานลวดลายดั้งเดิมกับลายใหม่และผลิตลวดลายขึ้นใหม่ได้ สมาชิกมีความ

สามัคคีและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน อีกทั้งมีความมุ่งมั่นที่จะอนุรักษ์และถ่ายทอดองค์ความรู้ต่อคนรุ่นหลังที่สนใจต่อไปโดยเฉพาะประธานกลุ่มที่อายุไม่มากและมีบทบาทหลายอย่างในชุมชนยังสามารถรับการถ่ายทอดและสามารถถ่ายทอดต่อไปได้ แต่ขณะนี้กลุ่มยังขาดทักษะด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์อย่างสร้างสรรค์ และยังขาดความรู้ทักษะด้านการนำเสนอผลิตภัณฑ์ และการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์เพื่อให้เป็นที่รู้จักแก่ชุมชนภายนอกและนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปยังจังหวัดเชียงราย

การทำวิจัยครั้งต่อไป

1. เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มทอผ้าทุ่งฟ้าฮ่าม ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุแต่เป็นผู้ที่มีทักษะและความเชี่ยวชาญการทอผ้าได้หลากหลาย เช่น การทอขิด การจก การทอ ยกดอก การทำมัดหมี่ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ควรแก่การอนุรักษ์ไว้ ผู้นำชุมชนโดยเฉพาะองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นควรให้การสนับสนุนในการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้หรือการสืบทอดองค์ความรู้ในรุ่นหลังต่อไปเพื่อเป็นการอนุรักษ์องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในชุมชน

2. งานวิจัยที่ควรทำต่อยอด ควรเป็นงานด้านการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ และระบบการเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ เพื่อเป็นสื่อการประชาสัมพันธ์ในการนำไปใช้ส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวต่อไป

References

- Boonsener, M. (2005) Thai Esan woven, source of income for community (ผ้าทอไทอีสาน: แหล่งรายได้ของชุมชนอีสาน), *Journal of Academic Services Khon kaen University*, vol. 13, no. 2, pp. 4-8. (in Thai)
- Buraphajataana, G. (2010) *Creation of contemporary pattern of textile from Thai Lanna style (การสร้างสรรค์ต้นแบบลวดลายผ้าไทล้านนาแบบร่วมสมัย)*, Bangkok: Rajamangala University of Technology Thanyaburi. (in Thai)
- Curtis, L. J. (1903) *The Laos of North Siam*, Philadelphia: Westminster Press.

- Fuengfuusakul, A. (2003) *Idealities (อัตลักษณ์)*, Bangkok: Tiger Printing.
(in Thai)
- Gatesuwan, R. (2010) *A research synthesis on people participation in public policy in Thailand (การสังเคราะห์งานวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนนโยบายสาธารณะในประเทศไทย)*, Chaiyaphum: Chaiyaphum Rajabhat University. (in Thai)
- Howskins, J. (2009) *The creative economy: How people make money from ideas (เศรษฐกิจสร้างสรรค์ เข้มแข็งจากความคิดกันอย่างไร)* (trans. K Wanichwiroon), Bangkok: Amarin Printing & Publishing Press. (in Thai)
- Santasombat, Y. (2000) *Lark Chang: the creation of new identity Tai in Taikong (หลักช้าง: การสร้างใหม่ของ อัตลักษณ์ไทในใต้คง)*, Bangkok: Amarin Printing & Publishing Press. (in Thai)
- Sarobol, A. (2006) *Doi Tao Community Participation in the Development of Textile Wisdom (การมีส่วนร่วมของชุมชนดอยเต่าในการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ)*, Dissertation in Rural Planning and Development, Graduate School of Maejo University. (in Thai)
- Sarobol, A. (2013) *Participatory Research for development of Kachin Fabrics on Creative Economy under Sufficiency Economy Philosophy (การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาผ้าทอชนเผ่าคะฉิ่นเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง)*, Chiang Mai: Chiang Mai University. (in Thai)
- Sarobol, A. (2015) *Costume Prototype's preparation and transfer of knowledge in order to promote Community-based Health Tourism (การจัดทำต้นแบบด้านเครื่องแต่งกายและการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ)*, Chiang Mai: Chiang Mai University. (in Thai)

Sarobol, A. & Sukuntamala, N. (2015) *Lanna wisdom, the knowledge of Lanna wisdom Tai Yaun's apparel* (องค์ความรู้ภูมิปัญญาล้านนาด้านเครื่องนุ่งห่มของไทยวน), Chiang Mai: Cultural Promotion Office, Chiang Mai University.
(in Thai)

Wontong, S. (2007) Format learning hand woven, ethnic groups in the Sub-Mekong region (รูปแบบการจัดแหล่งเรียนรู้ผ้าทอมือของกลุ่มชาติพันธุ์ในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง), *Journal of the Humanities and Social Sciences Surin Rajabhat University*, vol. 12, no. 1, pp. 29-36. (in Thai)